KAYNAKLAR

Barutcu Özönder, F. S., "Doğu Türk Yazı Dili Çevresi ve Timür", *TUBA* 24/III, s.287-295.

Borovkov, A. K., "Zur Geschichte de Wörterbücher des Čagatajischen", *Wissenschaftliche Zeitschrift der Martin-Luther Universität Halle-Wittenberg,* c.X, 1961, s.1357-1362.

Caferoğlu, A., *Türk Dili Tarihi*, İstanbul 1984 (3. Baskı).

Demirci, J., "Nevayî'nin Azerbaycan Sahasına Etkisi", *Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Ankara 1998, s.1-11.

Denison Ross, E., *The Mabâni'l-Lughat being a Grammar of the Türki Language in Persian by Mirza Mehdi Khan*, Bibliotheca İndica , New Series, No.1225 Calcutta 1910.

Eraslan, Kemal, "Çağatay Edebiyatı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 8, İstanbul 1993, s. 168-176.

Eren, H., "Çağatay Lugatleri Hakkında Notlar", *DTCF Dergisi*, VIII, sayı 1-2, Mart-Haziran 1950, s. 145-163

Jozsef, T., *A közep azsiai török nylev ismerteresei.* Budapest 1906. Türkçe Tercümesi: "Orta Asya Türkçesi üzerine Tetkikler" , *Milli Tetebbular Mecmuası* II, s. 207-233.

Kargı Ölmez , Z., "Çağatayca Sözlükler", *Kebikeç*, 1988, s. 137-144.

Köprülü, F. , "Azerî ", *İslâm Ansiklopedisi,* İstanbul 1955, (5. baskı), s. 118-151.

Sertkaya, Osman Fikri, "Osmanlı Şairlerinin Çağatayca Şiirleri, I", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 16-II, 1970, s. 133-138; II. *TDED* 19 1971: 171-184; II. *TDED* 1972: 157-184.

Mustafa Canpolat Armağanı
A. Ata, M. Ölmez, Ankara 2003: 65-66

Çağatay Yazı Dilindeki *-dik/-tik, -dikler/-tikler* Unsuru Hakkında

Kemal Eraslan
(İstanbul)

Çağatay yazı dilinde 3. şahıs emir eki *–sun /-sün, -sunlar / -sünler* yanında yaygın olmamakla beraber görülen bir diğer unsur da *–dik / -tik, -dikler / -tikler* unsurudur:

Yüzüŋ körer közümdür ger raḳībiŋ
Köre almas anı çıḳtik ḳaraġı
(Emīrī, *Deh-nāme*)
"Senin yüzünü gören benim gözümdür; eğer rakibin onu göremezse gözü çıksın!"

Ḳıldı çün Tiŋri mülāyim anı
Asradik ḥıfẓda dāyim anı
(Nevāyī, *Fevāyid*)
"Tanrı onu mülayim yarattığı için daima korusun!"

Ulusdın mihr aldik ḫ'āh iriktik
O ay bārī biziŋ birle iliktik
(Babur, *Dīvān*)
"Halktan ister vefa gör, ister usan; yeter ki o ay bizim ile el ele tutuşsun!"

Cunūnumdın perī-rūyumġa ger sevdā eṣer ḳılsa
Bitidikler közi köŋlüm ḳuşudın tökse ḳan taʿvīẓ
(Nevāyī, *Fevāyid*)
"Eğer deliliğimden o peri yüzlüme sevda tesir edip gözü gönlüm kuşundan kan dökse, taviz (muska) yazsınlar!"

Verdiğimiz örneklerden unsurun emir kipi gibi kullanıldığı açıkça görülmektedir. Eski Türkçe, Orta Türkçe ve Harezm Türkçesi'nde pek

görülmeyen bu tür kullanılış hakkında ilgili gramer ve metin çalışmalarında herhangi bir açıklamaya rastlanmamaktadır. J. Eckmann, gramerinde *–dék, -dékler* unsurunu 3. şahıs emir eki olarak kaydetmekle yetinmiştir (bk. *Chagatay Manual*, The Hague, The Netherlands 1966, s. 89.). *Abuşka* sözlüğünde *irdikler* maddesinde "Kâf, kâf-i arabîdir, 'idiniz' demektir; bir lafzile istimal olunur." açıklaması yapılıp,

Ḳavm u ḫaylı ki bendem irdikler
Nï disem ser-efgendem irdikler

beyti örnek verilmiş ve *bendem irdikler* "kulum idiniz' manasına geldiği tasrih edilmiştir (bk. V. V. Velyaminov- Zernov, *Slovar Cagataysko-Tureçkiy, El-Luğatu'n-Nevâiyye ve'l-iştihâdâtü'l-Çağata'iyye*, Sankpetersburg 1868.). Örnekten *irdikler* sözünün emir eki olmayıp 2. çokluk şahıs görülen geçmiş zaman eki olduğu anlaşılmaktadır. Ekin *–ding+ler > -dik+ler* değişmesine uğradığı görülmektedir. Nitekim *ŋ̂g ~ ġ / g* nöbetleşmesine Eski Türkçede de rastlanmaktadır. Bizim üzerinde durduğumuz *–dik / -dikler* unsuru, emir fonksiyonunda olup Abuşka'nın açıklamasıyla bir ilgisi yoktur. Mes'ele bu unsurun nasıl ortaya çıktığı ve emir fonksiyonunu nasıl kazanmış olduğudur.

Biz, *-dik / -tik* unsurunun *teg* 'gibi' edatından geldiği görüşündeyiz. Bilindiği gibi *teg* (> *dik*) edatı bilhassa Çağatay yazı dilinde *–ġu /-gü, -ḳu /-kü* isim-fiil ekiyle yaygın şekilde kullanılıp harekete benzerlik nüansı katar: *ḳılġu dik* 'kılacak gibi, kılar gibi'. O. Pritsak *teg* edatının, Altay ve Şor lehçelerinde *–ġa /-ge* (< *-ġay /-gey*) gelecek zaman ekiyle kalıplaşmış olarak kullanıldığını, gelecek zamana iktidar nüansı kattığını belirtir (bk. O. Pritsak, "Das Altaitürkische", *PhTF* I, 322.42; "Das Shorische", *PhTF* I, 322.42.). Benzer kullanılış, Yeni Uygur Türkçesi'nde de *–ġi-dek* şeklinde görülmektedir (bk. R. Öztürk, *Uygur ve Özbek Türkçelerinde Fiil*, Ankara 1997). Ancak edatın fiil kök ve gövdelerine doğrudan doğruya gelip ekleşmesi mümkün olmayacağı ve Türk lehçe ve şivelerinde kısalma hadisesinin yaygın oluşu göz önüne alınırsa, bunun kısalma yoluyla *–sun/sün dik > -dik* ve *–sunlar/-sünler dik > -dikler* ortaya çıktığı düşünülebilir.

Mustafa Canpolat Armağanı
A. Ata, M. Ölmez, Ankara 2003: 67-70

Pîr Muhammed'in Tarîkat-Nâmesi

Abdulkadir Gürer
(Ankara)

Bu bildirinin konusu, Osmanlı padişahlarından II. Murad'ın ilk saltanat döneminde (824-848=1421-1444) yazılarak aynı padişaha sunulmuş bir eser olan ve bugüne kadar ancak 67 beyitlik bir kısmının varlığından haberdar olduğumuz *Tarîkat-nâme* adlı mesnevî ve bu mesnevîyi Ankara'daki bir antikacıda bularak Türk Dil Kurumu Kitaplığına kazandırdığımız ünik nüshasıdır[1]. *Keşfü'z-Zünûn* da dahil olmak üzere hiç bir tarihî kaynakta adı zikredilmeyen bu eserin mevcudiyetini ilk kez İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Profesörlerinden İ. Hikmet Ertaylan 1946 yılında "Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi"nde yayımladığı "Yeni ve Değerli Bir Dil ve Edebiyat Belgesi Tarikatname" başlıklı yazısıyla bilim âlemine duyurmuştur[2]. Ertaylan bu yazısında ünlü yazma koleksiyoneri Raif Yelkenci'den temin ettiğini bildirdiği *Tarîkat-nâme*'ye ait "Der-Hakk-ı Âğâz-ı Kitâb Gûyed"[3] başlıklı 36 beyitlik ve "Der-Medh-i Sultân Murâd b. Muhammed"[4] başlıklı 31 beyitlik iki bölümün çevriyazısını ve tıpkıbasımını yayımlamış; ancak bu bölümlerin hangi yazmadan alındığı, yazmanın tavsifi, muhtevası, eksik veya tam olup olmadığı hakkında en küçük bir bilgi vermemiştir. Yayımladığı bu iki bölümde bizzat müellif tarafından verilen bilgilere dayanarak *Tarîkat-nâme*'nin İranlı ünlü mutasavvıf şair Ferîdü'd-dîn-i Attâr'ın *Musîbet-nâme* adlı tasavvufî mesnevisinin Türkçeye nazmen yapılmış bir çevirisi; eserin müellifinin ya da mütercimin de Bursalı Mehmed Tahir'in *Osmanlı Müellifleri*'nde Konya Ereğlisinde doğmuş ve Fatih zamanında ölmüş Pîr Muhammed b. Yûsuf-ı Ankaravî (ö.866 H.=1461-2 M.) olduğunu bildirmekle yetinmiştir [5].

Amil Çelebioğlu 1977 yılında hazırladığı, her nedense ölümünden sonra *Türk Edebiyatında Mesnevi* (XV. yy.'a kadar) adıyla yayımlanan "Sultan II. Murad Devri Mesnevileri" adlı doçentlik takdim tezinde *Tarikat-nâme*'nin Ertaylan tarafından yayımlanan bu 63 beyitlik iki bölümüne dayanarak eser hakkında mümkün olduğu kadar ayrıntılı bilgi vermeye çalışmış ve Ertaylan'ın nüshanın nerede bulunduğunu, tavsifini, muhtevasını, eksik veya tam olup olmadığını zikretmemesini haklı olarak eleştirmiştir. *Tarîkat-nâme*'nin toplam beyit sayısını tahmine çalışan Çelebioğlu, *Musîbet-nâme*'nin 7.000 civarında olan beyit sayısından yola çıkarak *Tarîkat-nâme*'nin de oldukça hacimli bir eser olması gerektiğini söylemiştir. Ancak, Musîbet-nâme'nin Çelebioğlu tarafından 7.000 olarak verilen bu beyit sayısı eserin 1959

1 Pîr Muhammed, *Tarîkat-nâme*, Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Yazmaları, A Koleksiyonu, no: 571.
2 İsmail Hikmet Ertaylan, "Yeni ve Değerli Bir Dil ve Edebiyat Belgesi Tarikatname", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, I / 3-4, 1946 (=Ertaylan), s. 235-244.
3 Ertaylan, s.236-240.
4 Ertaylan, s.241-244.
5 Ertaylan, s. 235; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1342, I (=*OM*), s.260.

Dil ve Edebiyat
Araştırmaları Sempozyumu 2003
Mustafa Canpolat Armağanı

© Aysu Ata, Mehmet Ölmez

Ankara, Aralık 2003

Kapak resmi:
Uygur harfli Miracnâme'den

ISBN 975-7444-15-4

İsteme adresleri:

Sanat Kitabevi
Karanfil Sok. 5/2
06650 Kızılay-Ankara
Tel.&faks: (90.312) 418 62 03
sanat@sanatkitabevi.com.tr
http://www.sanatkitabevi.com.tr

Eren Kitabevi
Tünel, İstiklâl Cad.
Sofyalı Sok. No. 34
80050 Beyoğlu – İstanbul
0212 – 251 28 58, Fax 0212-243 30 16
eren@erenbooks.com

Basıldığı yer:
Şafak Matbaası
0312 229 57 84

Dil ve Edebiyat
Araştırmaları Sempozyumu 2003
Mustafa Canpolat Armağanı

Yayımlayanlar

Aysu Ata, Mehmet Ölmez

Ankara 2003